

ลักษณะพระโพธิสัตว์จากคัมภีร์พุทธประวัติ ตอน “ผจญมาร”

ตามแนวคิดแบบเถรวาทและมหายาน

The Characteristics of Bodhisattva from the Scriptures of Buddha’s Story of “Subduing Mara”: A Comparative Study between Theravada and Mahayana Beliefs

สมบัติ สมศรีพลอย¹

Sombat Somsriploy

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะพระโพธิสัตว์จากคัมภีร์พุทธประวัติตอนผจญมาร ตามแนวคิดแบบเถรวาทและมหายาน จากคัมภีร์ชินมหานิทาน ฝ่ายเถรวาทและคัมภีร์ลลิตวิสตระฝ่ายมหายานตามลำดับ ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะพระโพธิสัตว์สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้ 1) ลักษณะพระโพธิสัตว์ที่ตรงกันของคัมภีร์ชินมหานิทานกับคัมภีร์ลลิตวิสตระ ได้แก่ คุณสมบัติพระโพธิสัตว์ แนวคิดเรื่องโพธิสัตว์ และบทบาทพระโพธิสัตว์ ซึ่งแบ่งเป็น 2 บทบาท ได้แก่ บทบาทบำเพ็ญบารมี และบทบาทผจญมาร อย่างไรก็ตาม ลักษณะพระโพธิสัตว์ของทั้งสองฝ่ายนั้น ฝ่ายเถรวาทสร้างลักษณะพระโพธิสัตว์ให้มีความเป็นมนุษย์ที่ต้องใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหา ส่วนฝ่ายมหายานจะมีรายละเอียดและกลวิธีในการสร้างลักษณะพระโพธิสัตว์ที่มีความเลืเห็นอมนุษย์มากกว่า และ 2) ลักษณะพระโพธิสัตว์ ที่พบเฉพาะในคัมภีร์ลลิตวิสตระ ได้แก่ โพธิสัตว์นุภาพ โพธิสัตว์วรกายและโพธิสัตว์กิริยา นับเป็นการเน้นย้ำลักษณะความเป็นเลิศเพื่อสร้างความศรัทธาในหมู่พุทธศาสนิกชนฝ่ายมหายาน การสร้างลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับแนวคิดฝ่ายมหายานที่พระโพธิสัตว์มีฐานะสูงส่งมีฤทธานุภาพ และมีความกรุณาที่จะช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์

คำสำคัญ: พุทธประวัติ พระโพธิสัตว์ ผจญมาร

¹อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

Abstract

This article aims to compare characteristics of Bodhisattva from the scriptures of Buddha's Story of "Subduing Mara" with Theravada's Jina Mahanidana and Mahayana's Lalitavistara. The results show that Bodhisattva's characteristics can be categorized into two characteristics: Firstly, the same characteristics of Bodhisattava between Jina Mahanidana and Lalitavistara beliefs are properties of Bodhisattva, concepts of Bodhisattva, and roles of Bodhisattva which is divided into two roles i.e. the roles of Paramita (meritorious act) and subduing Mara. However, the characteristics of Bodhisattva in Theravada were built like a human who uses wisdom to solve problems, whereas Mahayana Bodhisattvas were built as a superhuman. The other thing is the Bodhisattva's characteristics that are only found in Mahayana's Lalitavistara, consisting of Bodhisattva-nubhava, Bodhisattvavarakaya, and Bodhisattvakiriya. These were built to spread the faith among Mahayana's laymen. Building such the characteristics is related to Mahayana belief, showing that Bodhisattva has a supreme status, magical power, and ultimate mercy to help all the living from their sufferings.

Keywords: Buddha's Story, Bodhisattva, Subduing Mara

บทนำ

คัมภีร์เถรวาทและมหายานแปลความ คำว่า โพธิสัตว์ ต่างกันไป ตามความหมายของคำที่ประกอบขึ้นเป็นศัพท์ว่า โพธิสัตว์ คือ คำว่า โพธิ+สตตว ในภาษาสันสกฤต และ โพธิ+สตต ในภาษาบาลี ความหมายของคำว่าพระโพธิสัตว์นั้นคัมภีร์เถรวาทหมายถึง ผู้มุ่งหมายที่จะบรรลุโพธิ บุคคลผู้เป็นพระโพธิสัตว์นั้นแสวงหาโพธิ กำลังบำเพ็ญความดีให้ถึงโพธิ ส่วนในคัมภีร์ฝ่ายมหายาน หมายถึง บุคคลที่บำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า หรือผู้ที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต (ประพจน์ อัครวิรุฬหการ,

2523, น.72-73) นอกจากความหมายที่แตกต่างกันตามรูปศัพท์แล้ว ในด้านแนวคิด เรื่องพระโพธิสัตว์และหนทางไปสู่ความหลุดพ้นของคัมภีร์ทั้งสองฝ่ายยังต่างกันด้วย พิจารณาจากการตั้งชื่อนิกายว่า “มหายาน” ถือเป็นนิกายยกย่องตนเองว่ามีความเสียสละ เป็นเลิศ จะต้องชนสัตว์โลกไปสู่นิพพานก่อน แล้วจึงจะนิพพานตามหลัง พร้อมทั้งกดทับ หรือข่มฝ่าย “หินยาน” หรือ “เถรวาท” ว่าเป็นเพียง “สาวกยาน” ที่มุ่งเพียงอรหัตผล จะหลุดพ้นได้ต้องอาศัยการชี้แนะสั่งสอนจากพระศาสดา รากฐานความเชื่อแบบมหายาน เกิดขึ้นจากการมองเห็นว่าทางหลุดพ้นสายเดิม คือ สายเถรวาท ซึ่งเป็นทางแคบมุ่งเฉพาะ คนบางกลุ่ม จำกัดขีดความสามารถไว้ที่ปัญญาและสถานภาพ กล่าวคือ ผู้ที่จะหลุดพ้นได้ ต้องเป็นพระอรหันต์ผู้มีปัญญาหยั่งเห็นความจริง ต้องอาศัยความเพียรปฏิบัติสมาธิ วิปัสสนาอย่างยิ่งยวด ผลคือเกิดประโยชน์สุขแก่ผู้นั้นเท่านั้น คนส่วนใหญ่ที่ขาดปัญญา ยังคงดิ้นรนเป็นทุกข์อยู่ในโลกีย์วิสัย (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2550, น.13-14)

พุทธประวัติหรือประวัติของพระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดาของพระพุทธศาสนานั้น ตามที่ปรากฏหลักฐานในคัมภีร์ชั้นต้นนั้น พุทธประวัติได้กระจายอยู่ในพระสูตรต่าง ๆ หลายแห่ง ไม่ได้เรียบเรียงเรื่องราวให้เป็นเอกภาพตั้งแต่ต้นจนจบ ผู้ที่เรียบเรียงพุทธประวัติ ในอดีตอาศัยการปะติดปะต่อเรื่องราวตามข้อสันนิษฐานประกอบหลักฐานชุดข้อมูล เท่าที่มีอยู่ เมื่อพระพุทธเจ้านิพพานแล้วได้ประมาณร้อยปีเศษ พุทธศาสนาได้แตกแยก ออกเป็นนิกายต่าง ๆ ถึง 18 นิกาย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 5-7 ได้เกิดนิกายมหายานขึ้น มีวัตถุประสงค์เพื่อปรับปรุงหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าให้ทันสมัยทันเหตุการณ์ และแข่งขันกับศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูซึ่งกำลังฟื้นฟู (สันติ สิทธิสมบุรณ, 2554, น.111) ทำให้ทั้งสองนิกายต้องสร้างคัมภีร์พุทธประวัติขึ้นมาเพื่อสร้างความกลมไกลในพระพุทธ จริยาและพระพุทธคุณแก่พุทธศาสนิกชนของฝ่ายตน ด้วยเหตุนี้ พุทธประวัติแต่ละฝ่าย ที่ได้มีผู้เรียบเรียงขึ้นแล้วนั้นล้วนมีหลายแนวหลายสำนวน โดยย่อบ้างโดยพิสดารบ้าง มีสารัตถะและอรรถรสต่างกันไป

การศึกษาลักษณะของพระโพธิสัตว์ในครั้ง นี้ ได้เลือกคัมภีร์ชินมหานิทาน เป็นตัวแทนฝ่ายเถรวาทกับคัมภีร์ลลิตวิสตระเป็นตัวแทนฝ่ายมหายานมาศึกษา เปรียบเทียบ เนื่องจากมีความสมบูรณ์ในด้านเนื้อหาและมีการนำเสนอในรูปแบบเดียวกัน กล่าวคือ มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน ชินมหานิทานเป็นคัมภีร์ประเภทตำนาน

หรือประวัติ มีเรื่องราวของพระพุทธเจ้าตั้งแต่อดีตครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีมาโดยลำดับ จนกระทั่งถึงเสด็จดับขันธปรินิพพานและแจกพระบรมสารีริกธาตุเป็นที่สุด คัมภีร์นี้เดิมเป็นอักษรขอมบาลี มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง แต่ส่วนมากเป็นร้อยแก้วจารลงใบลานตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ไม่ปรากฏนามผู้แต่งและแต่งเมื่อใด ไม่ปรากฏ ส่วนคัมภีร์ลลิตวิสตรจะเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดในนิคายมหายาน ลลิตวิสตระหมายถึง ชีวประวัติและงานของพระพุทธเจ้าอย่างกว้างขวางพิสดาร ตามเนื้อเรื่องกล่าวว่าเป็นธรรมที่ออกจากพระโอษฐ์ของพระพุทธองค์ คัมภีร์นี้น่าจะเขียนขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 5-6 มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน เนื้อหาบางส่วนคล้ายกับคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทแต่มีข้อความหลายตอนขยายให้กว้างขึ้นตามแบบของมหายาน

ดังนั้นในการเขียนพุทธประวัติแต่ละฝ่ายจะต้องมีการสร้างลักษณะพระโพธิสัตว์ที่เป็นแบบเฉพาะของตน โดยการสร้างลักษณะบางประการให้แก่พระโพธิสัตว์เพื่อ “เน้นย้ำ” บางสิ่งบางอย่าง การศึกษาครั้งนี้เลือกเฉพาะพุทธประวัติ ตอนผจญมาร เพราะถือว่าเป็นตอนที่สำคัญ เนื่องจากพระโพธิสัตว์กำลังประสบวิกฤตขั้นสูงสุดเพื่อเปลี่ยนผ่านสถานภาพจากพระโพธิสัตว์ไปสู่ความเป็นพระพุทธเจ้า ดังนั้นคัมภีร์แต่ละฝ่ายจะต้องแสดงให้เห็นลักษณะของพระโพธิสัตว์อย่างยิ่งยวดในการต่อสู้กับการถูกรังควานจากพระยามารและเสนามาร จึงทำให้การนำเสนอลักษณะของพระโพธิสัตว์มีความแตกต่างกันเด่นชัดที่สุดในบรรดาเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ทั้งหมด เพื่อแสดงถึงแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ที่ชัดเจนของแต่ละนิกาย

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาลักษณะพระโพธิสัตว์จากคัมภีร์พุทธประวัติ ตอนผจญมาร ตามแนวคิดแบบเถรวาทและมหายาน

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาลักษณะพระโพธิสัตว์จากคัมภีร์พุทธประวัติฝ่ายเถรวาทเรื่องชินมทานิทาน ตอนมารภิกขกถา และคัมภีร์พุทธประวัติฝ่ายมหายาน เรื่องลลิตวิสตระอัยยาที่ 21 ชื่อมารธรรมณปริวรรต

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งแบ่งวิธีการวิจัยเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้ 1. ศึกษาแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์และเรื่องบารมีของมหายานและเถรวาทจากเอกสาร งานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง 2. กำหนดกลุ่มข้อมูลสำคัญ คือ คัมภีร์พุทธประวัติในภิกขุเถรวาท คือ คัมภีร์ชินมหานิทาน และนิกายมหายาน คือ คัมภีร์ลลิตวิสตระ 3. วิเคราะห์ข้อมูล เชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และนำเสนอเป็นความเรียงโดยการพรรณนาความ (Descriptive)

ผลการวิจัย

การวิเคราะห์ลักษณะของพระโพธิสัตว์จากคัมภีร์พุทธประวัติ ตอน “ผจญมาร” ตามแนวคิดแบบเถรวาทและมหายาน สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้ 1) ลักษณะพระโพธิสัตว์ที่ตรงกันของคัมภีร์ชินมหานิทานกับคัมภีร์ลลิตวิสตระ และ 2) ลักษณะพระโพธิสัตว์ที่พบเฉพาะในคัมภีร์ลลิตวิสตระ รายละเอียด ดังนี้

1. ลักษณะพระโพธิสัตว์ ตอน ผจญมาร ที่ตรงกันของคัมภีร์ชินมหานิทานกับคัมภีร์ลลิตวิสตระ

1.1 คุณสมบัติพระโพธิสัตว์

บุคคลผู้ปรารถนาพุทธภาวะจำต้องผ่านการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ก่อน เพื่อให้คุณธรรมเกิดความบริบูรณ์และแก่กล้าอันเป็นการเตรียมความพร้อมที่จะบรรลुพระสัมพันธูปัญญา และบุคคลผู้จะได้ชื่อว่าเป็นพระโพธิสัตว์นั้น ต้องถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติเบื้องต้นแห่งการทำให้เป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งเรียกว่า “อัฐฐัมมสโมธาน” คือ การประชุมรวมกันของธรรม 8 ประการ ธรรมในที่นี้ หมายถึง องค์ประกอบต่าง ๆ ที่เมื่อพร้อมมูลอยู่ในบุคคลใดแล้วก็บังผลให้บุคคลนั้นได้ชื่อว่าเป็นนิตยโพธิสัตว์ คือ พระโพธิสัตว์ผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน คุณสมบัติเบื้องต้นหรือองค์ประกอบ 8 ประการ คือ 1. เป็นมนุษย์ 2. เป็นบุรุษเพศ 3. มีศัภยาภาพบรรลุความเป็นพระอรหันต์ได้ 4. ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งแล้วตั้งความปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้า 5. ต้องครองเพศเป็นบรรพชิตเท่านั้น 6. ได้บรรลุอภิญญา 2 และสมบัติ 8 7. ได้บริจาคชีวิตถวายแด่พระพุทธเจ้า 8. มีฉันทะที่จะบรรลุพระโพธิญาณ (สันติ สิทธิสมบุรณ, 2554, น.112-113)

จากการศึกษาลักษณะพระโพธิสัตว์ ตอนผจญมาร จากคัมภีร์ทั้งสอง พบคุณสมบัติของพระโพธิสัตว์ 5 ประการ ดังนี้ ประการแรกพระโพธิสัตว์ถึงพร้อมด้วยความเป็นมนุษย์ ประการที่สองเป็นบุรุษเพศ แม้จะเป็นคุณสมบัติที่กล่าวถึงในตอนประสูติ แต่ก็ยังเป็นคุณสมบัติประจำตัวของพระโพธิสัตว์ที่ต่อเนื่องมาถึงตอนผจญมาร ประการที่สามพระโพธิสัตว์ได้เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ทรงสละความสุขทางโลกสู่เพศบรรพชิต ประการที่สี่ทรงมีศักยภาพที่จะสามารถบรรลุความเป็นพระอรหันต์ได้ ประการสุดท้าย คือ มีฉันทะอย่างแรงกล้าที่จะบรรลุถึงพระโพธิญาณ แม้ว่าจะมีอุปสรรคก็ไม่ยอมแพ้ จากพุทธประวัติตอนผจญมาร นับเป็นประจักษ์พยานที่สนับสนุนคุณสมบัติข้อนี้ การที่พระโพธิสัตว์ได้ส่งสมภารมีมาแต่อดีตชาติอย่างพร้อมมูลเพื่อบรรลุอรหันตผล รวมทั้งมีฉันทะอันแน่วแน่ที่จะบรรลุพระโพธิญาณ ไม่เกรงกลัวต่ออำนาจพระยามารและเสนามารที่มารังควาน จากข้อความที่ปรากฏ “เราอยู่บนอาสนะในที่นี้ จะบรรลุโพธิอันปราศจากธุลี คือ เกลต คุกรมาร เราจะชนะท่านผู้ซึ่งถูกทำลายแล้วพร้อมทั้งไพร่พลพร้อมทั้งกองทัพ และเราเว้นแล้วซึ่งเหตุเป็นแดนเกิดและการเกิดแห่งโลกนี้ นิรวาณเป็นความระงับทุกข์และเป็นความเย็น” (ลลิตวิสตรระ, น.855) และ “เทวดามากมายถึงขนาดนี้ ละทิ้งเราไว้ผู้เดียวแล้วก็พากันหนีไปในที่นี้ พระชนกพระชนนีหรือพระภาค ตลอดจนพระประยูรญาติคนใดคนหนึ่งของเราไม่มีเลย ก็พระบารมีทั้งสิบเหล่านี้แหละเปรียบเสมือนปรีชนของเรามาหานานักหนา เพราะฉะนั้นเราควรเอาบารมีทำเป็นโล่กำบังแล้วรบกับพระยามารด้วยศัตราวุธ คือ บารมีแล้วกำจัดหมู่พลมารให้พ่ายแพ้ไป” (ชินมทานิทาน, น.94)

1.2 แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์เป็นแนวคิดที่ฝ่ายมหายานให้ความสำคัญมาก หมายถึง ผู้ที่มุ่งมั่นปรารถนาบรรลุพุทธภูมิเพราะการเกิดเป็นพระพุทธรูปเจ้าเท่านั้น จึงจะสามารถช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ได้อย่างแท้จริงและไม่จำกัด คติมหายานถือว่าการจะหลุดพ้นได้นั้นบุคคลจะต้องช่วยเหลือคนอื่นให้หลุดพ้นไปพร้อม ๆ กับตน เห็นได้ชัดว่า ในคัมภีร์ลลิตวิสตรระได้เน้นย้ำแนวคิดนี้อย่างชัดเจน โดยเสริมสร้างลักษณะพระโพธิสัตว์ว่า **“พระองค์ข้ามด้วยตนเองแล้ว ยังผู้อื่นให้ข้ามด้วย พระองค์พ้นด้วยตนเองแล้ว ยังผู้อื่นให้พ้นด้วย พระองค์ปลดปล่อยด้วยตนเองแล้ว ยังผู้อื่นให้ปลดปล่อยด้วย**

ดังกล่าว ล้วนเป็นที่กลัวเกรงแก่พระยามารอย่างยิ่ง ในคัมภีร์ลลิตวิสตระได้ใส่ตัวเลขให้เห็นปริมาณถึงจำนวนสัตว์โลกที่จะบรรลุธรรมเป็นการสร้างลักษณะของพระโพธิสัตว์ที่มีมหากรุณาธิคุณช่วยเหลือคนในเชิงปริมาณ “พระโพธิสัตว์นั้น ตรัสรู้ ด้วยพระองค์เองแล้ว ก็ยังสัตว์เป็นอันมากตั้งหมิ่นตั้งโกฏให้ตรัสรู้ พระโพธิสัตว์นั้นจะกระทำพิภพของเราให้ว่างเปล่าไม่เหลือเลย” (ลลิตวิสตระ, น.818)

พระโพธิสัตว์ฝ่ายเถรวาท คือ ผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อให้ได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันต์ สัมมาสัมพุทธเจ้าได้บำเพ็ญบารมีในอดีตชาติมาอย่างยาวนานนับแสนกัปกลับมหายานมองว่าความหลุดพ้นแบบเถรวาท มุ่งช่วยตนเองก่อนแล้วจึงช่วยผู้อื่น ซึ่งกว่าคนคนหนึ่งจะบรรลุธรรมต้องใช้เวลายาวนาน ทำให้มีเวลาช่วยเหลือเวไนยสัตว์ได้น้อย ลักษณะพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์ชินมหานิทานยังคงมีความเป็นมนุษย์มีเพียงคำยกย่องสรรเสริญ **“ท่านบุรุษอาชาไนย” “ท่านผู้สูงสุดกว่าบุรุษ” “ท่านตรัสรู้แล้ว เป็นครู เป็นผู้รู้ครอบงำหมู่มาร”** ส่วนการเน้นย้ำเรื่องการช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ปรากฏสั้นเพียงแค่ประโยคเดียว ต่างกับคัมภีร์ลลิตวิสตระที่ให้รายละเอียดและเห็นปริมาณมากกว่า **“ท่านบุรุษอาชาไนย ขอความนอบน้อมจงมีแก่ท่าน ข้าแต่ท่านผู้สูงสุดกว่าบุรุษขอความนอบน้อมจงมีแก่ท่านในโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลกไม่มีใครเปรียบเทียบท่านได้ ท่านตรัสรู้แล้วเป็นครู เป็นผู้รู้ครอบงำหมู่มาร ท่านตัดกิเลสเครื่องนอนเนื่องได้แล้วข้ามพ้นเสียได้และยังช่วยเหลือให้หมู่สัตว์นี้ข้ามพ้นได้อีก”** (ชินมหานิทาน, น.97)

1.3 บทบาทพระโพธิสัตว์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ให้ความหมายคำว่า “บทบาท” โดยปริยายหมายความว่า การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ การที่มนุษย์จะแสดงบทบาทได้ก็ต้อง มีหน้าที่อันเนื่องมาจากสถานภาพของบุคคลนั้น กล่าวคือ จากคุณสมบัติของพระโพธิสัตว์ 8 ประการ ตามที่กล่าวแล้วนั้น เป็นตัวกำหนดสถานภาพของพระโพธิสัตว์ให้บังเกิด จึงทำให้พระโพธิสัตว์มีบทบาทสำคัญในพุทธประวัติตอนผจญมาร ดังนี้

1.3.1 บทบาทบำเพ็ญบารมี

ศัพท์ว่า บารมี สันนิษฐานว่า มาจากศัพท์ ปรม แปลว่า คุณสมบัติ หรือปฏิบัติอันยอดเยี่ยม พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ได้บำเพ็ญมาแต่ครั้งยังเป็น

พระโพธิสัตว์เมื่อพระบารมีเหล่านี้เต็มจึงได้ตรัสรู้ ส่วนพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า บารมี 10 หรือ ทศบารมี คือ ปฏิปทาอันยอดเยี่ยม, คุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติอย่างยิ่งยวด คือ ความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษ เพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูง เช่น ความเป็นพระพุทธเจ้า และความเป็นมหาสาวก เป็นต้น บารมีเป็นคุณสมบัติที่แสดงความสัมพันธ์กับการแสดงบทบาทของพระโพธิสัตว์ ถ้าไม่มีบารมีจะเป็นพระโพธิสัตว์ไม่ได้ บารมีเป็นเรื่องที่ต้องสั่งสมมาอย่างยาวนานทั้งปริมาณและเวลาในอดีตชาติ

บารมีฝ่ายเถรวาท ประกอบด้วย 1. ทาน (การให้) 2. ศีล (การรักษากายวาจา) 3. เนกขัมมะ (การออกบวช) 4. ปัญญา (ความรอบรู้) 5. วิริยะ (ความเพียร) 6. ขันติ (ความอดทน) 7. สัจจะ (ความจริง) 8. อธิษฐาน (ความตั้งใจมั่น) 9. เมตตา (ความปรารถนาดี) 10. อุเบกขา (ความวางใจเป็นกลาง) บารมี 10 ประการนี้ เป็นอุดมคติธรรมของพระโพธิสัตว์ คือ เป็นธรรมที่พระโพธิสัตว์ทุกองค์ต้องบำเพ็ญ ต้องสร้างสั่งสม เป็นหลักธรรมสำหรับยึดเหนี่ยวปฏิบัติเพื่อการบรรลุสัจธรรม กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือพระโพธิสัตว์ได้ยึดเอาหลักธรรมทั้ง 10 ประการนี้ เป็นข้อปฏิบัติเมื่อเผชิญกับสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดปัญหาหรือความยากลำบาก ในการตัดสินใจกระทำบารมีทั้ง 10 ประการนี้ เป็นคุณธรรมสำคัญที่จะทำให้พระโพธิสัตว์ได้ก้าวไปสู่พุทธภาวะหรือบรรลุพระโพธิญาณ (พงษ์สันต์ ศรีสมงาม, 2552, น.73)

ในคัมภีร์ชินมหานิทาน เมื่อพระยามารยกพลเสนามารจำนวนมหาศาลพร้อมด้วยอาวุธ มีร่างกาย ผิวพรรณ ทรวดทรง และหน้าตาพิกล แตกต่างกันไป เพื่อขับไล่ให้พระโพธิสัตว์ลุกขึ้นจากรัตนบัลลังก์ ณ คงไม่มหาโพธิ์ เป็นการขัดขวางไม่ให้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ผจญมารเพียงลำพัง พระยามารทำให้พระโพธิสัตว์แสดงบทบาทในการรำพึงถึงบารมีทั้งสิ้นว่า **“บารมีทั้งสิบเหล่านี้แหละเปรียบเสมือนปรีชนของเรา”** มานานนักหนา เพราะฉะนั้นเราควรเอาบารมีทำเป็นโล่กำบังแล้วรบกับพระยามารด้วยศัตราวุธ คือ บารมี แล้วกำจัดหมู่พลมารให้พ่ายแพ้ไป” (ชินมหานิทาน, น.94) จากข้อความเป็นการกล่าวเปรียบแบบบุคลาธิษฐานเพื่อสร้างขวัญกำลังใจ เนื่องจากพระโพธิสัตว์ยังมี ความเป็นมนุษย์ มีช่วงขณะจิตที่ยังคงหวั่นไหวเกรงกลัวกองทัพมาร แต่เมื่อมีสติก็ระงับได้ นอกจากนั้น ยังได้แสดงบทบาทสำคัญ

ในการกล่าวอ้างเรื่องการทำทานบารมีในพระชาติสุดท้าย ที่เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร “ท่านจะเป็นพยานหรือไม่เป็นพยานในข้อที่ **เราดำรงอยู่ในอัฐภาพพระเวสสันดรแล้วได้ถวายทานไว้มากถึง ๗๐๐ ครั้ง**” (ชินมทานิทาน, น.96) เพื่อจะได้เป็นพยานสำคัญแห่งทานบารมีที่พระโพธิสัตว์มีบทบาทในการบำเพ็ญในพระชาติสุดท้าย ทรงบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่มากมาย การอ้างทานบารมีเป็นการสร้างความชอบธรรมแห่งการอ้างสิทธิ์ของรัตนบัลลังก์ที่พระยามารจะมาช่วงชิง

ส่วนความหมายของบารมีฝ่ายมหายาน คือ คุณธรรมหรือคุณสมบัติ อันเป็นเหตุให้ถึงฝั่ง คือ ความสำเร็จต่าง ๆ ตามที่บุคคลผู้นั้นมุ่งหมาย บุคคลต้องการบรรลุผลอันใดต้องบำเพ็ญบารมีอันเป็นเหตุให้บรรลุผลอันนั้น เพื่อมุ่งสู่ความหลุดพ้นจากปวงกิเลสและปวงทุกข์ ฝ่ายมหายานเรียกบารมีว่า ปารมิตา มี 6 ประการ ประกอบด้วย 1. ทานปารมิตา (การให้) 2. ศีลปารมิตา (การรักษากาย วาจา ใจ) 3. กษานติปารมิตา (ความอดทน) 4. วิริยปารมิตา (ความพากเพียร) 5. ธ्यानปารมิตา (ความตั้งมั่นของจิต) และ 6. ปริษญาปารมิตา (ความรู้อันลึกซึ้งก่อให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง)

คัมภีร์ลลิตวิสตระกล่าวถึงมารชั่วร้ายได้เรียกบุตรทั้งสองฝ่าย คือ บุตรมารฝ่ายขวาที่เลื่อมใสในพระโพธิสัตว์และบุตรมารฝ่ายซ้ายที่ไม่เลื่อมใสในพระโพธิสัตว์ เข้ามาหาหรือเรื่องที่จะรังควานพระโพธิสัตว์ด้วยกำลังพลอย่างไร บุตรมารฝ่ายขวาประเมินกำลังว่าฝ่ายมารต้องพ่ายแพ้ โดยกล่าวถึงกำลังปารมิตา 3 ข้อของพระโพธิสัตว์ คือ กษานติ วิริยะ และปริษญาที่เป็นมโนทัศน์อุปลักษณะอุปกรณ์ การรบ คือ เลื้อยเกราะ ดาบ และธนู ดังเช่น “ทรงสวมเลื้อยเกราะด้วยกำลังกษานติ ทรงถือดาบคือวิริยะอันมั่นคง ทรงพาหนะ คือวิโมกษ 3 ทรงถือธนูคือปริษญา นะพ่อ จริ่งอยู่พระศรมณะนั้นจะชนะมารและเสนามารด้วยกำลังบุญย” (ลลิตวิสตระ, น.827) และ **“จริ่งอยู่ในโอรสของพระราชาคุโธทนะเป็นสัตว์บริคุทธยิ่งประพฤติสะสมบารมิตา นับจำนวนด้วยกัลป...”** (ลลิตวิสตระ, น.815) คำกล่าวของบุตรมารที่สรรเสริญกำลังบารมีของพระโพธิสัตว์แสดงให้เห็นถึงบทบาทของพระโพธิสัตว์ที่ได้สั่งสมและบำเพ็ญบารมีมาแต่อดีตและมีกำลังกล้าแข็งในปัจจุบัน สามารถใช้ต่อสู้กับพลเสนามารที่มีศาสตราวุธนานาชนิดได้

จากที่กล่าวมา ลักษณะโพธิสัตว์บารมีของทั้งสองฝ่ายมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน โดยการกล่าวอ้างบารมีเพื่อสร้างลักษณะพระโพธิสัตว์ให้มีบทบาทโดดเด่น

สมคำที่ว่า “มารไม่มีบารมีไม่เกิด” การใช้บารมีเพื่อขจัดอุปสรรคต่อผู้กับพระยามารและเสนา นับเป็นบทบาทที่สำคัญ โดยใช้โหราอุปลักษณะเปรียบบารมีเป็นการสู้รบ ฝ่ายเถรวาทเปรียบเป็นกองกำลังส่วนมหายานเปรียบเป็นอุปกรณ์การรบ แต่ในชินมหานิทานจะเน้นย้ำแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์กับการบำเพ็ญบารมีได้ชัดเจนกว่า โดยการอ้างอิงอดีตชาติพระเวสสันดรกับ การบำเพ็ญทานบารมี นับเป็นการสร้างบทบาทของพระโพธิสัตว์ที่โดดเด่นกว่ามหายานและเน้นย้ำแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ที่ต้องบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติมาอย่างยิ่งยวด

1.3.2 บทบาทผจญมาร

1.3.2.1 บทบาทการเผชิญมาร

การเผชิญมารหรือการปะทะต่อสู้กัน ระหว่างพระโพธิสัตว์กับพระยามารเป็นบทบาทที่สำคัญยิ่ง เพราะเป็นการแสดงให้เห็นมहिทานุภาพของพระโพธิสัตว์อย่างยิ่งในการต่อสู้กับกองทัพมารที่ยกพลเสนาจำนวนมหาศาลพร้อมศาสตราวุธมาล้อม ทำร้ายพระโพธิสัตว์ที่ประทับบนรัตนบัลลังก์เพียงผู้เดียว พระยามารเป็นบุคลาธิษฐานที่สมมุติให้เห็นเป็นรูปธรรม มารคือกิเลสเพราะเป็นตัวก้าจัดและขัดขวางความดี ทำให้พระโพธิสัตว์ประสบอุปสรรคขัดขวางมิให้บรรลุพระโพธิญาณตามข้อความต่อไปนี้

“พระยามารก็บันดาลให้ฝนเครื่องประหารตั้งขึ้นอีกศัตราวุธต่าง ๆ เป็นต้นว่า ดาบ หอก และมีดโกนมีคมข้างเดียว หรือสองข้างก็ลูกโพล่งรุ่งโรจน์ขึ้นลอยมาทางอากาศ พอมาถึงพระโพธิสัตว์ก็ได้กลายเป็นดอกไม้ทิพย์ ถ่านเพลิงมีสีเหมือนดอกทองกวาวลอยมาทางอากาศ พอมาถึงพระโพธิสัตว์ก็กลายเป็นดอกไม้ทิพย์ ตกลงใกล้บาทมูลของพระโพธิสัตว์” (ชินมหานิทาน, น.95)

“เครื่องอาวุธเหล่านั้น พอยกขึ้นทும்ก็เป็นอย่าง เป็นเหมือนพวดานดอกไม้สถิตอยู่ และดอกไม้แก้วมุกดาทั้งหลายก็เคลื่อนกลาดแผ่นดิน พวงมาลัยและเครื่องแขวนทั้งหลายก็ประดับต้นโพธิ์แล้ว” (ลลิตวิสตรระ, น.835)

จากข้อความทั้งหมดบทบาทการเผชิญมารของพระโพธิสัตว์เป็นการต่อสู้ระหว่างกองกำลังของมารที่มีจำนวนมหาศาลกับพระโพธิสัตว์เพียงพระองค์เดียว นับเป็นบทบาทที่แสดงให้เห็นความตั้งมั่นเด็ดเดี่ยวน่าศรัทธาในการต่อสู้ครั้งนี้

1.3.2.2 บทบาทการอภัยทาน

การอภัยทานเป็นพยานเป็นบุคลาธิษฐานเพื่อยืนยัน การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์มีส่วนช่วยเสริมบทบาทพระโพธิสัตว์ให้โดดเด่นเหนือกว่าพระยามาร กล่าวคือ พระยามารกล่าวอ้างว่าบัลลังก์ที่พระโพธิสัตว์ประทับอยู่ไม่สมควรแก่พระโพธิสัตว์ สมควรแก่ตนมากกว่า แต่พระโพธิสัตว์กล่าวว่าบัลลังก์นี้สมควรแก่เหล่าพระโพธิสัตว์ผู้สั่งสมบารมีมาแล้วในอดีต แล้วถามว่าพระยามารตอนที่ท่านให้ท่านใครเป็นพยาน เหล่าเสนามารทั้งปวงก็ขานรับสมอ้างเป็นพยาน พระโพธิสัตว์จึงถามแผ่นดินให้เป็นพยานถึงการที่ท่านของพระองค์ตั้งข้อความ “ในข้อที่ท่านถวายทาน มีผู้มีเจตนาให้ก่อนแต่สำหรับเรา ยกเว้นทานที่เราให้ไว้ในอภิปาที่เหลือแล้ว ใคร ๆ ซึ่งเป็นพยานให้ในที่นี่ไม่มีเลย **ก็แผ่นดินใหญ่หนาที่บไม่มีเจตนาที่แหละจะเป็นพยาน... มหาปฐพีก็บังลือเสียงดังขึ้นกลบเสียงพลโยธามารด้วยเสียงเป็น 100 1,000 100,000 ว่า “เราเป็นพยานของท่านได้”** (ชินมหานิทาน, น.96) และ “แผ่นดินเป็นที่ดำรงอยู่ของ สัตว์โลกทั้งปวง ไม่เป็นของฝ่ายไหน สม่าเสมอในสิ่งที่เคลื่อนได้ และสิ่งที่เคลื่อนไม่ได้ แผ่นดินนี้เป็นประมาณของเรา ความเท็จเราไม่มี **แผ่นดินจึงให้ความเป็นพยานแก่เรา ในทันที**” (ลลิตวิสูตร, น.837)

การอภัยทานเป็นการเสริมบทบาทพระโพธิสัตว์ในเรื่องสัจจะความจริงที่ได้ทรงบำเพ็ญทาน โดยหาพยานบุคคลรับรองความจริงดังกล่าว การกล่าวอภัยทานดังกล่าวมีนัยยะเป็นการประกาศให้โลกได้รับรู้เรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เป็น การหวังผลที่ยิ่งใหญ่ การอภัยพระนางธรรณียิ่งใหญ่กว่าการอภัยทานบุคคล เนื่องจากแผ่นดินเป็นสิ่งที่ยืนยงคู่กับกาลจักรกัปกับกาลปีความดงามไว้ไม่รู้ลี้มคูโลก เป็นการเสริมให้เห็นบทบาท การสั่งสมบารมีของพระโพธิสัตว์มาอย่างยาวนาน นับเป็นการใช้พยานได้ถูกที่ถูกกาลยิ่ง ต่างจากพระยามารที่อัสติสมอ้างกับพลเสนามารที่เป็นพยานเท็จเรื่องการที่ท่านเพื่อชิงรัตนบัลลังก์ การดังกล่าวเน้นย้ำบทบาทการบำเพ็ญทานบารมีมาแต่อดีตชาติ เป็นการชนะพระยามารแบบชาวสะเอาตสมควรแก่เหตุและผล

1.3.2.3 บทบาทความกล้าหาญ

ความกล้าหาญของพระโพธิสัตว์ที่ไม่ทรงหวั่นไหวต่อพระยามารและเสนามารที่มารังควานการตรัสรู้ของพระโพธิสัตว์นับเป็นบทบาทของมหาบุรุษที่ไม่เกรงกลัวต่อภัยอันตรายมีความกล้าหาญ เด็ดเดี่ยว คัมภีร์ทั้งสองกล่าวถึง

บทบาทแห่งภาวะนี้เหมือนกัน เป็นบทบาทแห่งมหาบุรุษที่ยังคงความเป็นมนุษย์ซึ่ง “มีความแก่กล้าและไม่สะดุ้งต่อภัยอันตราย” และ “ไม่ครั่นคร้ามเหมือนราชสีห์ ไม่สะดุ้งตกพระหทัย” ดังข้อความ “พระองค์เองประทับนั่งเหนือรัตนบัลลังก์นั้นอย่างสง่างามผ่าเผย มีความแก่กล้าและไม่สะดุ้งต่อภัยอันตรายในท่ามกลาง หม่อมมาร” (ชินมทานิทาน, น.94) และ “พระโพธิสัตว์ทรงแฝงจิตมีเมตตากรุณาเป็นเบื้องหน้าไปยังมารและพรรคพวกของมาร ไม่ครั่นคร้ามเหมือนราชสีห์ ไม่สะดุ้งตกพระหทัย *ไม่ครั่นคร้าม ไม่กลัว ไม่อ่อนแอ ไม่ป่วนป่วนพระทัย ไม่สะทกสะท้าน ปราศจากความกลัวชนลูกชนพอง*” (ลลิตวิสตระ, น.836)

บทบาทความกล้าหาญของพระโพธิสัตว์ที่เผชิญมารช่วยสนับสนุนคุณสมบัติพระโพธิสัตว์ กล่าวคือ มีฉันทะความพอใจอันใหญ่หลวง มีอุตสาหะและความพยายามที่จะบรรลุถึงพระโพธิญาณ คือ ความรักความปรารถนาที่จะบรรลุสัพพัญญุตญาณอย่างแรงกล้า แม้ว่าจะมีอุปสรรคที่ยากต่อการฝ่าฟันก็ไม่ยอมแพ้ให้มีความโดดเด่นขึ้น

2. ลักษณะพระโพธิสัตว์ที่พบเฉพาะในคัมภีร์ลลิตวิสตระ

ลักษณะพระโพธิสัตว์ที่พบเฉพาะในคัมภีร์ลลิตวิสตระเป็นคุณสมบัติเสริมให้เห็นเป็นรูปธรรม เพื่อเป็นเครื่องแสดงเดชาานุภาพ รูปลักษณะ และกิริยาของพระโพธิสัตว์ว่ามีลักษณะที่เป็นทิพย์เหนือมนุษย์และเทวดาทั้งปวง เป็นคุณสมบัติที่สามารถช่วยญและสยบมารให้เกรงกลัวได้ ประกอบด้วยลักษณะ ดังนี้

2.1 โพธิสัตว์านุภาพ

โพธิสัตว์านุภาพ หมายถึง อำนาจ ฤทธิ์เดช ความยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ตอนที่เผชิญหน้าต่อสู้กับพระยามารและกองทัพเสนามาร กล่าวคือ คัมภีร์ลลิตวิสตระเปิดเรื่องด้วยฉากควงไม้โพธิ์ที่มีลักษณะพิเศษเหนือกว่าต้นไม้ธรรมดา เป็นวิมานสำหรับพระโพธิสัตว์ที่มีในทุกพุทธเกษตรในทุกกาลเวลา เป็นการสร้างลักษณะพิเศษให้แก่พระโพธิสัตว์ในเรื่องของทิพยสถานควงไม้โพธิ์ที่เป็นวิมานประกอบคุณสมบัติประจำตัวพระโพธิสัตว์ ดังข้อความ “วิมานเช่นนี้ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายทำขึ้นแล้วที่ควงไม้โพธิ์ เพื่อทำการบูชาพระโพธิสัตว์และพระโพธิสัตว์ก็ได้เห็นวิมานที่ประดับควงต้นไม้โพธิ์ทั้งหมด ที่ควงโพธิ์นั้นในพุทธเกษตรทั้งปวงของพระพุทธผู้มีภคะในอดีต อนาคต และปรตยุบัน ทัวทั้ง 10 ทิศ ด้วยพระองค์เอง” (ลลิตวิสตระ, น.815)

สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนในเรื่องโพธิสัตวานุภาพอีกลักษณะหนึ่ง คือ รัศมี หรือรังสีจากพระวรกายที่ทรงมหิทธานุภาพเหนือโลกธาตุทั้งปวง มีชื่อว่า “รัศมีกำจัด มณฑลสรรพมาร” ดังข้อความ “พระโพธิสัตว์ทรงคิดอย่างนี้แล้ว จึงเปล่งรัศมีดวงหนึ่ง ชื่อ รัศมีกำจัดมณฑลสรรพมาร ออกจากพระอุณาโลม (ขนอ่อน) ที่อยู่ระหว่างพระโขนง ซึ่งเป็นรัศมีวัดเวียนเขย่าแสงสว่าง ในพิภพของมารทั้งปวงในโลกธาตุ คือ เทวโลกและ มนุษย์ให้สิ้นสะเทือนและรัศมีนี้ได้แผ่ไปด้วยแสงสว่างอันใหญ่ยิ่งคือโลกธาตุ คือ เทวโลกและ มนุษย์โลกทั่วไป และมารชั่วร้ายได้ยินเสียงเช่นนี้ด้วยแสงสว่างนั้น” (ลลิตวิสตระ, น.815)

ทิพยสถานควงไม้โพธิ์ ที่เป็นคุณสมบัติเสริมให้เห็นบุญญาบารมี ของพระโพธิสัตว์เป็นของทิพยสมบัติประจำตัวของพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้าของแต่ละพุทธเกษตรตามคติมหายาน ส่วนรัศมีวรกายของพระโพธิสัตว์ เป็นเครื่องแสดงฤทธานุภาพยิ่งใหญ่มาก อีกหนึ่งคุณสมบัติประจำตัวของพระโพธิสัตว์ มีรัศมีแผ่ไปทั่วเมืองมนุษย์และสวรรค์มีอำนาจสามารถกำจัดมารได้ คุณสมบัติทั้งสอง มีความพิเศษเหนือมนุษย์และเทวดาเป็นคุณลักษณะพิเศษที่ทำให้เห็นบารมีที่จะชนะ เหนือพระยามาร

2.2 โพธิสัตว์วรกาย

การพรรณนาลักษณะพระวรกายของพระโพธิสัตว์แสดงให้เห็นประจักษ์ถึง มงคลลักษณะที่ชวนให้หลงใหลน่าศรัทธา มีลักษณะงดงามรุ่งเรืองกว่ามนุษย์ด้วยทั่วไป เป็นลักษณะของมหาบุรุษ การพรรณนาลักษณะดังกล่าวมีหลายกลวิธี กลวิธีแรกนั้น ใช้พระโพธิสัตว์กล่าวถึง พระวรกายของพระองค์เอง **“เรามีตาข่ายเลิศประดับใน มือขวา มีเล็บแดงงาม มีลายงจักรซึ่งมีซี่ตั้งพันบนเทิงด้วยบุญอันงามเหมือนรัศมี ทองชมพูท ตั้งแต่พระเศียรถึงพระบาทมีสัมผัสนุ่มนวล”** (ลลิตวิสตระ, น.858) กลวิธี ต่อมาใช้การพรรณนาลักษณะแบบเหมารวมว่ามีรูปหรืออวัยวะที่งามโดยกล่าวตรง ๆ และ ใช้ความเปรียบเพื่อให้เกิดภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังข้อความ

“ท่านไม่เคยได้ยินดอกหรือลักษณะงามในกายของพระโพธิสัตว์รุ่งโรจน์ และพระองค์เสด็จออกจากพระราชวัง จะเป็นพระพุทธเจ้าขณะเกลศ” (ลลิตวิสตระ, น.833) และ **“ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นสัตว์บริสุทธ พระองค์งามเหมือนดวงจันทร์ในปักษ์ข้างขึ้น ข้าแต่พระองค์ผู้มีความรู้บริสุทธ พระองค์รุ่งเรืองเหมือนดวงอาทิตย์ยามขึ้น”** (ลลิตวิสตระ, น.850)

นอกจากนั้น ยังใช้กลวิธีพรรณนาลักษณะโพธิสัตว์วรกายแบบแยกส่วน ได้แก่ พระเนตร พระพักตร์ และพระฉวี ทำให้เห็นรายละเอียดแห่งความงามมากขึ้น ดังข้อความ “พระองค์มีพระเนตรเหมือนกลีบบัว มีพระพักตร์ยิ้มแย้ม” (ลลิตวิสตรระ, น.848) และ “พระโพธิสัตว์ผิวเหลืองเหมือนทองชมพูนท และเหมือนกระพุ้งกลีบดอกจำปาละเอียดอ่อน” (ลลิตวิสตรระ, น.856)

รวมทั้งการกล่าวถึงคุณลักษณะพิเศษของพระหัตถ์ขวาแห่งพระโพธิสัตว์ว่ามีความอ่อนนุ่ม มีเส้นสีแดงงาม และที่สำคัญกลางพระหัตถ์นั้นอุดมไปด้วยเครื่องหมายอันเป็นมงคล ดังข้อความ “...ทรงลูบพระกายของพระองค์ด้วยพระหัตถ์ขวา ซึ่งสะสมเครื่องอุปกรณ์คือกุศลมูลหาประมาณมิได้ตลอดกลับไม่สิ้นสุด (พระหัตถ์ขวานั้น) *อ่อน นุ่ม นิ่ม* ประดับด้วยเส้นสีแดงงามที่สุด *ปกคลุมด้วยเพดานข่าย มีคิงซ์ รงชัย ปลา กลศ (หม้อน้ำ) สวัสดิเกะ ขอช้าง จักร คทา* (อยู่กลางพระหัตถ์) (ลลิตวิสตรระ, น.836)

2.3 โพธิสัตว์กิริยา

กิริยาการพูดจาของพระโพธิสัตว์เมื่อยามตรัสตอบโต้กับพระยามารหรือธิดามารยังคงลักษณะการที่สุภาพ ไพเราะ อ่อนหวาน เป็นคุณลักษณะของพระโพธิสัตว์ที่นายกลย่องเลื่อมใส สมเป็นเอกบุรุษอย่างแท้จริง โดยใช้ความเปรียบพรรณนาให้เห็นภาพ ดังข้อความ “ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ได้ตรัสกับมารชั่วร้ายด้วย *พระวาจาเฉียบแหลมลึกซึ้ง ดังกังวานสุภาพอ่อนหวาน*” (ลลิตวิสตรระ, น.836) และ “ตรัสตอบธิดามารเหล่านั้นด้วย *พระวาจาสุภาพอ่อนหวานก้องกังวานเกินกว่าเสียงพรหม น่าจับใจไพเราะด้วยกระแสเสียงดังเหมือนเสียงนกการเวก*” (ลลิตวิสตรระ, น.841) “*มีพระวาจาก้องเหมือนฟ้าลั่น และไพเราะ บันลือเหมือนราชสีห์บันลือ*” (ลลิตวิสตรระ, น.844)

อภิปรายผล

1. ลักษณะพระโพธิสัตว์ที่ตรงกันของคัมภีร์ชินมหานิทานกับคัมภีร์ลลิตวิสตระนั้น เนื่องจากคัมภีร์ทั้งสองมีต้นทางมาจากที่เดียวกันจึงมีโครงเรื่องและอนุภาคของเรื่องที่ตรงกัน เพียงแต่แตกต่างในรายละเอียดปลีกย่อยในด้านกลวิธีการเล่าเรื่องและการสร้างลักษณะของพระโพธิสัตว์ให้โดดเด่นกว่ากันเท่านั้น คัมภีร์ลลิตวิสตระมีเนื้อหาที่มากกว่า มีกลวิธีการเล่าเรื่องที่หลากหลายกว่า จึงได้เปรียบในการสร้างลักษณะพระโพธิสัตว์ที่เหนือกว่าคัมภีร์ชินมหานิทาน จากคุณสมบัติพระโพธิสัตว์ที่พบใน ตอนผจญมาร

ทำให้พระโพธิสัตว์แสดงบทบาทผจญมารอย่างกล้าหาญไม่หวั่นไหวด้วยหมายที่จะบรรลุพระโพธิญาณ โดยการอ้างบทบาทการบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติขึ้นมาเป็นพยาน ลักษณะพระโพธิสัตว์จะมีความเป็นมนุษย์ที่ต้องใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหา สอดคล้องกับแนวคิดพระโพธิสัตว์ฝ่ายเถรวาท คือ ผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อให้ได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าได้บำเพ็ญบารมีในอดีตชาติมาอย่างยาวนานนับแสนกัปกับกลับ และพระโพธิสัตว์จะมีลักษณะความเป็นมนุษย์ที่ต้องใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหา ส่วนแนวคิดโพธิสัตว์ฝ่ายมหายาน หมายถึง ผู้ที่ปรารถนาบรรลุพระพุทธรูมิ คือตั้งจิตขอเป็นพระพุทธรูปต่อไปในอนาคต ความปรารถนานี้เกิดจากเล็งเห็นว่า การเกิดเป็นพระพุทธรูปนั้นจึงสามารถช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ได้อย่างแท้จริงไม่จำกัด

2. ลักษณะพระโพธิสัตว์ที่พบเฉพาะคัมภีร์ลิลิตวิสูตระล้วนเป็นลักษณะของพระโพธิสัตว์ที่มีความพิเศษเหนือมนุษย์ เทวดา และที่สำคัญเหนือกว่าลักษณะพระโพธิสัตว์ของคัมภีร์ฝ่ายเถรวาท ได้แก่ โพธิสัตว์านุภาพ โพธิสัตว์วรกาย และโพธิสัตว์กิริยา สิ่งที่แตกต่างกันนั้นเป็นคุณสมบัติเสริมที่เป็นรูปธรรมสามารถสัมผัสรับรู้ได้ทางจักขุประสาท กล่าวคือ วิมานคงไม้ รัศมีกาย รูปรกาย และกิริยาอาการ การกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ในลักษณะเหนือมนุษย์ พันวิสัยที่จะเข้าใจด้วยความคิดธรรมดา เช่น วิมานคงไม้โพธิที่เป็นคุณสมบัติเสริมให้เห็นบุญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ เป็นของทิพย์สมบัติประจำตัวของพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปของแต่ละพุทธเกษตรตามคติมหายาน การกล่าวถึงคุณสมบัติพิเศษรวมทั้งแดนพุทธเกษตรเป็นการเสริมฐานะพระโพธิสัตว์พร้อมแสดงคติโลกทัศน์ตามคติของมหายาน ส่วนรัศมีกัจฉมณฑลสรรพมารก็เป็นความพิเศษเหมือนอาวุธประจำกายของพระโพธิสัตว์ในการต่อกรกับพระยามารที่แสดงความเป็นทิพย์ต่างกับพระโพธิสัตว์ของฝ่ายเถรวาทที่มีลักษณะความเป็นมนุษย์ที่ปราศจากอาวุธใด ๆ ในการผจญมาร การกล่าวถึงลักษณะโพธิสัตว์านุภาพในตอน ผจญมาร มีความสมเหตุสมผลเพราะแสดงฤทธานุภาพของพระโพธิสัตว์ที่เหนือหมู่มาร

ส่วนลักษณะโพธิสัตว์วรกายซึ่งมีกลวิธีการพรรณนาถึงที่หลากหลายล้วนให้เห็นความงดงาม ความพิเศษเหนือมนุษย์ที่รวมลักษณะความเป็นมงคลในร่างกายที่เรียกว่ามหาบุริสลักษณะ ในคัมภีร์ชินมทานิทานได้กล่าวถึง ลักษณะมหาบุริช 32 ประการในตอนพรหมณ์มาตรวจดูลักษณะและทำนายพระกุมารโพธิสัตว์ แต่ในตอน ผจญมาร

มิได้กล่าวถึงรูปลักษณะของพระโพธิสัตว์รวมทั้งโพธิสัตว์กิริยาเลย การที่เป็นเช่นนั้นเพราะเป็นการเน้นย้ำลักษณะของพระโพธิสัตว์เพื่อสร้างความศรัทธาจากพุทธศาสนิกชนฝ่ายมหายาน ต่างจากคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทปฏิเสธเรื่องความพิเศษและอิทธิฤทธิ์ดังพุทธประวัติที่พระพุทธร่องค์ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุแสดงฤทธิ์ การสร้างพระโพธิสัตว์ให้มีลักษณะพิเศษเหนือมนุษย์และเทวดา เป็นผู้มั่งมีฤทธิ์พิเศษ มีอภินิหาร การสร้างลักษณะนี้สอดคล้องกับแนวคิดฝ่ายมหายานที่พระโพธิสัตว์มีฐานะสูงส่ง มีฤทธาภาพและมีความกรุณาที่จะช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ การสร้างลักษณะเช่นนี้สื่อความหมายถึงความพิเศษ ความเป็นทิพย์ ความเหนือกว่ามนุษย์ เทวดา และพรหม มีนัยแห่งการข้ามคู่ตรงข้ามทางด้านแนวคิดพระโพธิสัตว์และหนทางหลุดพ้นเพื่อสร้างศรัทธาจากมหาชนให้นับถือพุทธแบบมหายาน

เอกสารอ้างอิง

- คัมภีร์ลลิตวิสตระ พระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน ภาคภาษาไทย. (2558) แสง มนวิฑูร, ผู้แปล. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- ชินมหานิทาน เล่ม 2 ภาคภาษาไทย. (2530). ก่องแก้ว วีระประจักษ์, ผู้แปล. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- ประพจน์ อัศววิรุฬหการ. (2523). การศึกษาวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พงษ์สันต์ ศรีสมงาม. (2552). การศึกษาเปรียบเทียบบารมีในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทและมหายาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธรูปศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สันติ สิทธิสมบุญ. (2554). การศึกษาเปรียบเทียบการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์พระพุทธรูปศาสนาเถรวาทกับมหายาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุมาลี มหณรงค์ชัย. (2550). พุทธศาสนามหายาน. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : ศยาม.